

Armend MEHMETI

AKSIONI I ARMATOSUR I ZOGUT NË SHQIPËRI - ASPEKTE TË MBËSHTETJES JUGOSLLAVE E BRITANIKE

Ballafaqimet politike pozitë-opozitë që kulmuan me ngjarjet e qershorit të vitit 1924 e detyruan Ahmet Zogun dhe suitën e tij të iknin në Mbretërinë Serbe-Kroate-Sllovene (më tej: Jugosllavi). Ai u prit nga Ministria e Punëve të Jashtme e Jugosllavisë dhe u vendos përkohësisht në hotelin Bristol në Beograd. Një pjesë e suitës, përfshirë këtu ushtarakë, xhandarë e nëpunës administrativë u shpërndanë në Gjakovë, Dibër, Strugë, Shkup etj., derisa lidhjet e tyre me hotelin Bristol mbaheshin nga korrierë të veçantë.¹

Pas akomodimit nga Qeveria jugosllave, diku nga fundi i qershorit Ahmet Zogu dha një intervistë për gazetarët në Beograd. Ai e falënderoi Qeverinë jugosllave për mikpritjen dhe njëkohësisht shprehu dyshimet e tij mbi qëndrueshmërinë e Qeverisë Noli, duke vënë theksin në problemet ekonomike-financiare dhe në përbërjen e saj nga disa grupime të paqëndrueshme politike.²

Deklarata e Zogut ishte një sinjal për ambiciet e tij për rikthim në skenën politike shqiptare. Këto ambicie përputheshin me interesat e përgjithshme jugosllave, prandaj qysh në fillim të korrikut filluan bisedimet midis Zogut dhe politikanëve e diplomatëve të lartë jugosllavë, sikurse Momçillo Ninçiq, e më pas edhe Vojislav Marinković, respektivisht i pari ish-ministër e i dyti ministër i Ministrisë së Punëve të

¹ Ilir Ushtelenca, *Diplomacia e Mbretit Zog I (1912-1939)*, Tiranë: Shtëpia Botuese Emiri, 1997, f. 50.

² *Srbija i Albanci*, “Pregled Politike Srbije prema albancima od 1913 do 1945 godine”, Knjiga Druga, Ljubljana, maj 1989, f. 29.

Jashtme të Jugosllavisë në periudhën kur Zogu ndodhej në Beograd. Një tjetër dëshmi e ambicieve të Zogut ishte se, në kohën që po negocionte me jugosllavët, ai në mënyrë sekrete kishte vendosur kontakte edhe me italianët. Në gusht të vitit 1924, ai e kishte dërguar sekretarin e tij, Jak Koçin, në Romë për të siguruar përkrahje financiare nga Italia. Zogu i kishte ofruar Musolinit një bazë detare dhe koncesione të shumta në këmbim të akordimit të një ndihme prej 2 milionë lireta.³

Duke qenë se aktivitetet e Zogut kishin rënë në sy të autoriteteve jugosllave, këto erdhën në përfundim se Zogu ishte i vendosur të rikthehej në Shqipëri dhe nëse nuk e ndihmonte Jugosllavia atëherë atë do ta ndihmonte Italia. Pasi “ndihma” në këtë rast përcillej me vendosjen e ndikimit politik e ekonomik në Shqipëri apo në marrjen e koncesioneve të ndryshme të natyrës ekonomike e financiare, Jugosllavia vendosi të ndërmernte një hap të tillë. Në këtë drejtim ndikuan edhe një varg faktorësh: rreziku sovjetik - Noli kishte propozuar vendosjen e marrëdhënieve diplomatike me Bashkimin Sovjetik, ndërsa Qeveria jugosllave ndiqte një politikë konsekuente antisovjetike,⁴ njëjtë sikurse edhe fuqitë perëndimore; afërsia e Nolit me kosovarët, sidomos roli i Bajram Currit në ngjarjet e qershorit, si dhe afërsia e tij (Nolit) me Hasan Prishtinën, prijës i kosovarëve dhe kundërshtar i Jugosllavisë, i cili po punonte aktivisht në transformimin e Komitetit të Kosovës sipas shembullit të Komitetit maqedonas të Bullgarisë dhe të një organizate me qëllime irredentiste nga emigracioni i Kosovës dhe çetat kaçake që vepronin në Kosovë e në rrafshin e Dukagjinit. Shërbimet jugosllave të sigurisë kishin informacione se Hasan Prishtina ishte në kontakt me VMRO dhe po përgatiste një akt të përbashkët midis kosovarëve e maqedonasve;⁵ një faktor tjetër ishte fakti se Beogradi tradicionalisht kishte pasur një njeri të vetin me ndikim politik në Shqipëri, që shërbente për realizimin e objektivave të tij sikurse Esat Pasha, Marka Gjoni etj., dhe nuk shihte një person të tillë tek Noli, prandaj shpresa e vetme bazohej tek Zogu. Por, një ndër faktorët kryesorë që pushteti jugosllav ishte kundër Nolit qe edhe Lëvizja Kaçake në Kosovë. Viti 1924 shënonte ballafaqime të ashpra luftarake midis ushtrisë mbretërore jugosllave dhe forcave kaçake. Po të njëjtin vit ishte miratuar edhe “Ligji

³ Bernd J. Fischer, *Mbreti Zog dhe përpjekjet për stabilitet në Shqipëri*, Tiranë: Çabej, 2004, f. 80.

⁴ Arben Puto, *Shqipëria politike*, Tiranë: Toena, 2009, f. 377.

⁵ Zhivko Avramovski, “Kontribut studimit të historisë së Shqipërisë në periodën midis dy luftërave botërore”, *Gjurmime albanologjike*, nr. 2-1969, Instituti Albanologjik, Prishtinë: 1969, f. 128.

mbi zhdukjen e Lëvizjes Kaçake në Serbinë Jugore”, si dhe qe thyer rezistenca e Azem Bejtës në korrik të vitit 1924.⁶ Prandaj, për t’i shkuar deri në fund luftës kundër kaçake dhe për të rivendosur administratën dhe kontrollin e plotë shtetëror në gjithë Kosovën pushteti i Beogradit ishte i orientuar në zhdukjen e bazës mbështetëse e strehuese të kaçakëve, e cila gjendej në Shqipëri.

Edhe Zogu nuk e kishte zgjedhur rastësisht Beogradin. Raportet e mira që kishte me Ceno Beun* ndikuan që Zogu të pranohej ngrohtë në Beograd. Në vështrimet e Pashiqit, Ahmet Zogu me aftësitë e tij dhe ambicien për pushtet, ishte shumë i përshtatshëm për përmbushjen e planit minimal serb për Shqipërinë. Ky plan nënkuptonte “një Shqipëri të pavarur, por të dobët e të pakonsoliduar”, me një regjim nën ndikimin e Beogradit. Një Shqipëri e tillë vite me radhë do të bënte përshtypje të mjerë në opinionin dhe rrethet qeveritare evropiane dhe në momentin kur do të krijoheshin kushte të përshtatshme për realizimin e planit maksimal (ndarja e Shqipërisë me Greqinë) të Jugosllavisë lidhur me të, askush nuk do të kundërshtonte.⁷

Pra, gjithë faktorët e cekur më lartë, pa anashkaluar edhe interesat ekonomike-financiare, çuan në arritjen e një marrëveshjeje të fshehtë midis dy palëve. Kjo marrëveshje duhet të jetë arritur në gusht të vitit 1924.⁸

Ekzistojnë teori të ndryshme rreth kësaj marrëveshjeje në aspektin e ekzistencës së saj kur kihet parasysh se në kohën e nënshkrimit Pashiqi ishte në opozitë. Po ashtu, ekzistojnë edhe dy

⁶ Liman Rushiti, *Ndarja territoriale dhe rregullimi administrativ i Kosovës 1918-1941*, Instituti i Historisë, Prishtinë: 2004, f. 173-174.

* Hysen bej Kryeziu ose Ceno Beu ishte i biri i Riza bej Kryeziut dhe dhëndër i Ahmet Zogut, i martuar më 1922 me motrën e këtij të fundit, Nafijen. Ai kishte lidhje të forta me qarqet politike jugosllave, kishte ndihmuar madje edhe në vendosjen e pushtetit serb në disa krahina të Shqipërisë Veriore gjatë vitit 1919. Kishte ndikim të madh në këto krahina ku aktiviteti i tij gjatë pjesës së parë të vitit 1924 u fokusua në shkatërrimin e bazave të nacionalistëve kosovarë që gjenin mbështetje në këto treva. Ai ishte besnik i Beogradit dhe ishte i përfshirë edhe në veprimtaritë agenturore jugosllave në Shqipëri... Për më tepër shih: *Arkivi Qendror i Shtetit*, Fondi Komiteti i Kosovës, Dosja 50/2, nr. dok. 708, 290; Ž. Avramovski, *Britanci o Kraljevini Jugoslaviji*, Knjiga Prva (1921-1930), Arhiv Jugoslavije, Zagreb: Globus, 1986, f. 436; Robert Clegg Austin, *From Crisis to Crisis: The Rise and Fall of Fan Noli's vision for Albania 1920-1924*, Toronto: 1998, f. 143-148.

⁷ Emine Bakalli Arifi, *Përballje historiografike*, Prishtinë: Instituti Albanologjik, 2015, f. 283.

⁸ Zh. Avramovski, “Kontribut studimit të historisë...”, f. 131.

versione të kësaj marrëveshjeje, ajo me shkrim dhe ajo verbale. Sidoqoftë, në dyja rastet, në korniza të përgjithshme marrëveshja parashihte ndihmën politike, financiare e ushtarake të Mbretërisë së Jugosllavisë për përmbysjen e regjimit të Nolit në Shqipëri, kurse në këmbim të kësaj ndihme Zogu duhej të plotësonte kërkesat jugosllave. Kërkesat jugosllave në versionin e shkruar konsistojnë në 16 pika dhe një dokument i tillë ruhet në Arkivin Qendror të Republikës së Shqipërisë. Ndër pikat më të rëndësishme janë: (1) Shqipëria angazhohet t'i bashkohej Jugosllavisë me bashkim personal; (2) kryetari i shtetit shqiptar do të jetë Ahmet Zogu dhe ai do ta njohë dinastinë e Karagjeorgjeviqëve; (3) Shqipëria do të heqë dorë nga ushtria e saj; (4) do të bëhet bashkimi doganor dhe kalimi kufitar do të jetë i lirë, etj.⁹ Ndërsa, në anën tjetër studiuesi jugosllav Zhivko Avramovski, i cili ka bërë hulumtime të shumta në arkivat jugosllavë, mohon ekzistencën e një dokumenti të tillë duke theksuar se ka ekzistuar vetëm një marrëveshje verbale midis Zogut e Pashiqit, të përmbledhur në disa pika: aneksimin e Shën Naumit nga Jugosllavia, shpërndarjen e Komitetit “Mbrotjtja Kombëtare e Kosovës”, vendosjen e ndikimit serb mbi kishën ortodokse shqiptare, marrëveshjet tregtare me Jugosllavinë, etj.¹⁰

Sidoqoftë, nëse versioni i marrëveshjes me shkrim merret si fakt, akti i nënshkruar midis Zogut e Pashiqit nuk ishte marrëveshje e lidhur midis dy shteteve, i cili kërkonte medoemos t'i nënshtrohej ratifikimit parlamentar dhe regjistrimit në Lidhje të Kombeve, sepse në periudhën kur u arrit kjo marrëveshje, as Zogu e as Pashiqi nuk ishin në pushtet. Zogu kishte ikur nga ngjarjet e qershorit, kurse në Jugosllavi gjatë muajve korrik-nëntor në pushtet ndodhej qeveria liberale e Lubomir Davidoviçit.¹¹

Por, kjo nuk do të thotë se marrëveshja mund të mos ketë ekzistuar, sepse me ardhjen e Pashiqit në pushtet, nëntor 1924, intensifikohet fushata jugosllave kundër Qeverisë Noli, respektivisht finalizohen përgatitjet për ndërhyrje të armatosur në Shqipëri, që kishin filluar qysh në ditët e para të shtatorit kur Qeveria jugosllave tanimë ishte bindur se Franca dhe Britania kishin hequr dorë nga njohja e Qeverisë Noli. Derisa Franca për hir të interesave të saj ndiqte një politikë tradicionale pro-jugosllave, Britania e Madhe

⁹ *Arkivi Qendror i Shtetit*, Fondi: 251, V. 1924, D. 105, F. 4-5.

¹⁰ Zh. Avramovski, “Kontribut studimit të historisë...”, f. 131-132.

¹¹ *Arkivi i Kosovës (më tej: AK)*, Fondi i ish Ushtrisë së Jugosllavisë, Popisnik 17, vitet 1920-1941, f. 354-362.

vendimin për mosnjohjen e Qeverisë Noli e bëri kah fundi i muajit korrik 1924 pas një analizë të hollësishme të situatës dhe duke u bazuar në disa faktorë: rekomandimet e Hari Ejresit* për mosnjohjen e Qeverisë shqiptare, i cili raportonte në Foreign Office (më tej: FO) se: “...qysh prej vitit 1921 gjitha qeveritë kishin ardhur në pushtet duke respektuar ligjshmërinë. Ato kishin shumicën në parlament apo i kishin mbledhur votat për besimin e parlamentit. Qeveria e Fan Nolit nuk e ka shumicën në parlament e as që e ka ndërmend ta thërrasë parlamentin. Programi i tyre është i dobët, madje parashohin edhe ndjekjen e personave përgjegjës për ngjarjet. Me fjalë të tjera, qeveria e Nolit është formuar nga një akt kryengritës dhe synon të sundojë me forcë pa kontroll parlamentar, duke i eliminuar kundërshtarët e saj”;¹² FO konsultoi edhe bibliotekën diplomatike britanike rreth njohjes së qeverive që kishin dalë nga kryengritjet, e cila rekomandonte mosnjohjen derisa këto qeveri demonstironin qartë se kishin mbështetjen e popullatës;¹³ por çështja më e rëndësishme për Qeverinë britanike ishte ajo e interesave ekonomike britanike në Shqipëri, konkretisht nëse Qeveria e Nolit do t’i miratonte koncesionet e naftës për kompaninë britanike Anglo-Persian. Se kjo ishte një çështje tepër e rëndësishme për Britaninë dëshmohet edhe nga politikani i kohës, Sejfi Vllamasi. Gjatë një takimi që ai kishte pasur me Morton Edenin, ish-konsull britanik dhe përfaqësues i Intelligent Service, që i kishte bërë shërbime të mëdha Shqipërisë në kohën e Kongresit të Lushnjës, në bisedë e sipër Eden i kishte thënë: “... vajguri, që ia ç’këputi Turqisë vilajetin e Mosulit për shkak të burimeve vajguore për t’ia dhënë Irakut, po ai vajgur ju përzuri juve nga Shqipëria dhe e pruri Zogun në fuqi”.¹⁴

Nuk duhet anashkaluar as rëndësinë që kishte faktori italian për Britaninë. Në një raport nga Shqipëria konsulli britanik, Robert Parr, e kishte informuar FO se ministrat francezë e jugosllavë në Shqipëri flisnin hapur se Italia qëndronte prapa konflikteve në Shqipëri, madje se

* Harry Eyres kishte qenë emisar special britanik që kishte ndërmjetësuar çështjen e pranimit të Shqipërisë në Lidhje të Kombeve në këmbim të koncesioneve të naftës për Kompaninë Anglo-Persian gjatë marsit të vitit 1920. Më vonë ai emërohet si ministër britanik në Durrës...Për më tepër shih: A. Puto, *Shqipëria politike ...*, f. 291; Sejfi Vllamasi, *Ballafaqime politike në Shqipëri (1897-1942)*, Tiranë: Botimet Vllamasi, 2012, f. 316.

¹² *The National Archive (më tej: TNA)*, FO 371/9640 C11443/28/90, Raporti Foreign Office, 21 korrik 1924, f. 190.

¹³ *Po aty*, f. 191.

¹⁴ S. Vllamasi, *Ballafaqime politike në Shqipëri...*, f. 321.

përfaqësia italiane në Shkodër ishte mbrojtur gjatë trazirave.¹⁵ Këto të dhëna përforcuan hezitimet britanike ndaj Qeverisë Noli, sepse ndikimi italian në Shqipëri nënkuptonte kthimin e Adriatikut në një liqen italian, ku si rezultat do të ishte edhe bllokimi i rrugës britanike për në Mesdhe dhe një konflikt i mundshëm italo-jugosllav rreth Shqipërisë.

Në këtë mënyrë Zogut iu hap drita jeshile për të filluar aktivitetet e organizimit të intervencionit, kuptohet në mënyrë diskrete. Në këtë “*dritë jeshile*” kontribuuan edhe tre faktorë të tjerë. Ato ishin: fjalimi i Nolit në Lidhjen e Kombeve dhe tallja me të, që zbehu reputacionin e Qeverisë shqiptare dhe la përshtypje të keqe tek qarqet anglo-franceze, pas së cilës ministri i Jashtëm jugosllav e uron Zogun duke i thënë se i “*ishte hapur rruga për në Shqipëri*”;¹⁶ vizita që Fan Noli i bëri Konsullatës sovjetike në Romë gjatë kthimit të tij nga Gjeneva, e cila u pasua me një propagandë të ashpër jugosllave, e cila e vinte theksin në përpjekjet sovjetike për ta vendosur bolshevizmin në disa vende të Ballkanit, në veçanti në Shqipëri; dhe situata e vështirësuar ekonomike dhe anarkia që mbizotëronte në Shqipëri, në veçanti nuk ishin realizuar pritjet e masave të gjera për lehtësimin e jetës së përditshme. Kjo bëri që në të njëjtën kohë në Shqipëri të aktivizoheshin forca tjera të pakënaqura me regjimin e Nolit, sidomos të fiseve të Dukagjinit për mospërmbushjen e premtimeve lidhur me disa reforma që do t’ua lehtësonin jetën këtyre malësorëve.¹⁷ Pakënaqësia ekzistonte edhe tek rajonet e tjera shqiptare. Për t’i dhënë fund vështirësive dhe grindjeve politike Elez Isufi, njëri nga krerët e njohur shqiptar që kishte edhe mbështetje të armatosur nga ithtarët e tij, ishte i mendimit për një qeveri të Ahmet Zogut dhe në vazhden e këtij qëllimi ai zhvilloi aktivitete të shumta në veri të Shqipërisë, ku Zogu kishte shumë përkrahës, për të arritur një besë të përgjithshme për rikthimin e tij në pushtet.¹⁸

Në rrethanat e krijuara Ahmet Zogu veç kishte filluar organizimin e aksionit të armatosur me synimin final për t’u rikthyer në pushtet. Gjatë shtatorit ministri britanik në Shqipëri, Ejres, ishte në posedim të informacioneve se Ahmet Zogu ishte duke punuar për rekrutimin e ithtarëve të tij në Podgoricë, Dibër, Strugë dhe Ohër, dhe se

¹⁵ TNA, FO 371/9639 C9890/28/90, R. Parr për Foreign Office, 20 qershor 1924, f. 121.

¹⁶ S. Villamasi, *Ballafaqime politike në Shqipëri (1897-1942)*..., f. 386.

¹⁷ *Po aty*, f. 269.

¹⁸ TNA, FO 371/9640 C14472/28/90, H. Eyres për Foreign Office, 5 shtator 1924, f. 291-220.

ai posedonte mjete të mjaftueshme financiare për t'i joshur të gjithë shqiptarët e mërguar në pjesën jugosllave të kufirit.¹⁹

Po ashtu, Zogu tentoi ta fitonte edhe neutralitetin e qarqeve fetare katolike. Në një letër sekrete drejtuar klerit katolik françeskan Zogu i njoftonte ata për mbështetjen e fuqive evropiane dhe të fqinjëve për ta sulmuar Shqipërinë duke kërkuar të mos bëjnë asnjë kundërshtim, sepse ai përsëri do të jetë në favor të tyre.²⁰

Për të rekrutuar njerëz në krahinat këndeje e andej kufirit po punonin edhe krerë si Ceno bej Kryeziu, Muharrem Bajraktari, Murat Kaloshi, Abdurrahman Krosi, Tafë Kaziu etj. Për t'i paguar të rekrutuarit dhe për shpenzimet e tjera Ahmet Zogu kishte siguruar edhe mjete financiare. Qeveria e Beogradit i lëvroi atij shuma të mëdha të hollash, ku sipas një historiani, 105 milionë dinarë,²¹ kurse sipas një tjetri 30 mijë napolona floriri. Atë e financoi edhe Kompania Anglo-Persian Oil, që pranoi t'i lëvronte 50 milionë dinarë (50 mijë sterlina), gjysma e të cilave do të jepej menjëherë kurse gjysma tjetër pasi të kthehej në pushtet dhe të ratifikohet koncesioni i vajgurit.²²

Për ndihmën financiare jugosllave dëshmon edhe konsulli britanik në Shkup: *“një tregtar nga Dibra më informoi se Ahmet Zogu në fillim të këtij muaji (dhjetor) iu drejtua gjithë tregtarëve kryesorë të Dibrës duke kërkuar kredi. Përgjigjja e tregtarëve ishte e zbehtë, por pas pak një makinë e Ahmet Zogut erdhi nga Ohri dhe solli 5 milionë dinarë. Nuk dihet se kush tjetër në Ohër përveç Drejtorisë Financiare (Financiska Uprava) do të mund të ishte në gjendje t'ia ofronte atij shumën në fjalë”*.²³

Përpjekjet për rrëzimin e Qeverisë së Nolit ishin intensifikuar sidomos pas ardhjes së Pashiqit në krye të Qeverisë jugosllave. Në këtë mënyrë, gjatë vjeshtës, Shtabi i Përgjithshëm i Ushtrisë Jugosllave, ndoshta duke punuar nëpërmjet organizatës “Dora e Bardhë”, që të mund të mohonte çdo përgjegjësi po të dilte nevoja, nisi të përqendronte në kufi forcat e mëposhtme, që do ta mbështesnin Zogun në mënyrë të

¹⁹ TNA, FO 371/9640 C15834/28/90 H. Eyres për Foreign Office, 18 shtator 1924, f. 263.

²⁰ S. Vllamasi, *Ballafaqime politike në Shqipëri (1897-1942)*..., f. 387.

²¹ Vladimir Dedijer, *Marrëdhëniet shqiptaro-jugosllave 1939-1948*, Beograd: Prosveta, 1949, f. 124.

²² *Historia e Popullit Shqiptar, Vëllimi III*, Akademia e Shkencave e Shqipërisë, Tiranë: Toena, 2007, f. 241.

²³ TNA, FO 371/10654 C196/52/90, Sir. A. Young për Foreign Office, 31 dhjetor 1924, f. 14.

drejtpërdrejtë kur të arrinte çasti i duhur. Burime të sigurta britanike japin edhe shifrat e këtyre forcave: *“Njëmijë vullnetarë nga ushtria e rregullt jugosllave, shumica rekrutë malazezë dhe shqiptarë; njëmijë rezervistë nga Kërçova, Tetova, Gostivari dhe Dibra, të veshur me rroba të vendit të cilët besonin se sukcesi i lëvizjes në të cilën po merrnin pjesë do të çonte në bashkimin me atdheun e tyre dhe flamuri do të valëvitej lirisht. Pesëqind malësorë nga Mati, që kishin ikur me Ahmet Zogun; tetëqind ushtarë dhe dyzet oficerë të ushtrisë së refugjatëve të gjeneralit Vrangeli, që kishin gjetur strehim në Jugosllavi; 16 oficerë (me uniformë) të ushtrisë së rregullt jugosllave. Gjithashtu qenë vënë në dispozicion të Zogut njësitë e ushtrisë së rregullt jugosllave: 2 bateri të artilerisë malore, 10 mitraloza të rëndë dhe 20 mitraloza të lehtë, municione dhe njësi të motorizuara të transportit”*.²⁴

Përballë fakteve të shumta, Qeveria e Nolit, vendosi, ndonëse me vonesë, të ngrejë zërin pranë Fuqive të Mëdha përmes një memorandumit në fillim të nëntorit. Aty tërhiqej vëmendja se *“ditët e fundit lëvizja antishqiptare e organizuar nga autoritetet ushtarake e civile serbe ka marrë përmasa të tilla kaq të mëdha, sa që besohet se Shqipëria ndodhet në pragun e një agresioni të huaj, vihej në dukje se i gjithë aksioni është i drejtuar nga shtabi i ushtrisë serbe”*.²⁵

Derisa Zogu i bënte përgatitjet në territorin jugosllav, Ejres raportonte se në fund të nëntorit lëvizjet për të rrëzuar Qeverinë e Nolit u panë edhe në radhët e ushtrisë shqiptare. Oficerët e batalionit të stacionuar në Përmet, të udhëhequr nga major Radovica, u deklaruan kundër Qeverisë. Ejres po ashtu transmetonte informacione, të cilat i quante të siguruar prej burimeve private, se emisarët e Ahmet Zogut kishin qenë shumë aktivë dhe shumica e bajraktarëve të vegjël kishin punuar që ta përkrahin atë, duke aluduar në rolin e parasë. Ejresi i transmetonte Londrës edhe një bisedë që ai kishte pasur me të ngarkuarin jugosllav me Punë në Tiranë rreth financimit të Zogut. Derisa Ejres kishte shprehur mendimin se Zogu nuk kishte pasur shuma të mëdha parash kur kishte ikur nga Shqipëria dhe duke pyetur për burimet e financimit të tij, i ngarkuari jugosllav me punë në Tiranë kishte deklaruar

²⁴ Joseph Swire, *Shqipëria - ngritja e një mbretërie*, Tiranë: Dituria, 2005, f. 350-351.

²⁵ Paskal Milo, *Shqipëria dhe Jugosllavia 1918-1927*, Tiranë: Shtëpia Botuese Enciklopedike, 1992, f. 305-306.

se “...kjo ishte një çështje e raportit të përbashkët që Britania e Madhe i kishte akorduar atij furnizime”.²⁶

Një deklaram i tillë jep të kuptohet se Britania e Madhe e kishte miratuar në mënyrë të heshtur intervencionin kundër Qeverisë Noli. Ky qëndrim mund të vërtetohet përmes faktit që na sjellin studiuesit William Bland dhe Ian Price, të cilët citojnë bisedën midis përfaqësuesit italian në Londër dhe të ngarkuarit amerikan me punë në Londër, kur i pari i thotë të dytit: “...Kompania Anglo-Persiane, me miratimin e heshtur të Qeverisë britanike kishte kurdisur rikthimin në pushtet të Zogut dhe grupit të tij”.²⁷

Ky qëndrim përforcohet edhe më tej kur Ejres i raportonte Qeverisë britanike nga Durrësi: “Është jashtëzakonisht e qartë se Jugosllavia e ka ndihmuar sulmin e Ahmet Zogut. Ahmeti është lejuar që t’i drejtojë operacionet nga Dibra”. Këshilltari politik në FO, Lampson, u përgjigj se: “...këtë ndihmë do ta paguajë me Shën Naumin”, kurse Sekretari Nikolson deklaroi: “Serbët e kishin projektuar dhe përgatitur këtë operacion me paramendim. Nëse ky projekt ka sukses, mendoj se ne nuk duhet të shqetësohemi tepër. Kjo do të thotë se si kompensim për ndihmën e ofruar serbët marrin vetëm Shën Naumin””.²⁸

Por, pavarësisht deklarimeve të tilla, nga veprimet e mëvonshme të FO dalin indikacione se FO nuk kishte njohuri të plota rreth vendimit për ta mbështetur intervencionin, apo njohuri të tilla mund të ketë pasur vetëm një rreth shumë i ngushtë i qarqeve vendimmarrëse britanike. Kjo mund të shpjegohet me faktin që na sjellë studiuesi Alan Sharp, i cili transmeton brengat e ish-ministrit të Jashtëm britanik, lordit Kurzon, për anashkalimin e FO nga kryeministria në raste të caktuara, apo veprimin e shërbimeve të tjera britanike jashtë dijes së Foreign Office, apo siç shprehet më mirë një diplomat tjetër britanik: “Është një prirje e qartë në Londër që marrëdhëniet me jashtë të udhëhiqen veçmas nga Foreign Office...”.²⁹

Në fillim të dhjetorit 1924, Zogu dhe Beogradi u bindën se kishte ardhur koha e ndërhyrjes, sidomos kur në nëntor Noli kishte shpallur

²⁶ TNA, FO 371/9640 C17661/28/90, H. Eyres për Foreign Office, 22 nëntor 1924, f. 290.

²⁷ William Bland & Ian Price, *A tangled web: A History of Anglo-American Relations with Albania (1912-1955)*, London: 1986, f. 25.

²⁸ *Po aty*, f. 25.

²⁹ Alan J. Sharp, *The Foreign Office in Eclipse 1919-1922*, London: 1976, f. 198.

mbajtjen e zgjedhjeve të reja për Asamblenë Kushtetuese.³⁰ Zogu nuk mund të lejonte që Noli ta kthente regjimin deri tani jo kushtetues në një regjim juridikisht kushtetues, i cili më pas do të njihej në rrafshin ndërkombëtar.

Për të miratuar ndërhyrjen, Beogradi, kërkonte të dinte edhe qëndrimin zyrtar të Londrës. Për ta lehtësuar përpjekjen e saj diplomacia jugosllave në fund të nëntorit ua tërhoqi edhe njëherë vërejtjen fuqive lidhur me rrezikun bolshevik që vinte nga Shqipëria, respektivisht se një përfaqësues sovjetik po dërgohej në Tiranë.³¹ Më 2 dhjetor 1924, Lampsoni i deklaroi ministrin jugosllav në Londër se nuk duhej bërë asgjë për të provokuar situatën pasi: “...Ballkani është një kuti eshke dhe sapo një kuti të bjerë mund të kemi një flakë të vërtetë e serioze”, duke aluduar në reagimin italian. Lampson i pohonte përfaqësuesit jugosllav se shqetësimi kryesor për Britaninë mbeteshin ndërlikimet që do të vinin në qoftë se një fuqi do të vinte dorë në Shqipëri, të cilën Britania dëshironte ta shihte vetëm si vend të pavarur.³²

Në anën tjetër, Qeveria shqiptare, përmes Ejresit, njoftonte Britaninë se ajo priste një sulm ndërmjet datës 10-15 dhjetor nga pika të ndryshme të kufirit lindor të projektuar nga Ahmet Zogu dhe përkrahësit e tij, ushtarakët e lartë serbë e rusë. Duke njoftuar se Qeveria jugosllave e kishte furnizuar atë me pushkë, armë dhe municione, Qeveria shqiptare kërkonte nga Britania që të intervenonte në Beograd për ta parandaluar këtë sulm.³³

Kërkesa shqiptare kishte ngjallur diskutime në FO. Sekretari i parë në FO, Hovard Smith, duke analizuar gjitha rrethanat theksonte se ekzistojnë dyshime se serbët janë duke nxitur një kryengritje nga territori i tyre kundër një qeverie tjetër, që në fakt paraqet një rast për Lidhjen e Kombeve. Ai vazhdonte më tej, se Qeveria shqiptare ka frikë se, nëse çështja adresohet në Lidhje të Kombeve, atëherë kjo e fundit do t’ia delegojë Italisë mandatin* mbi zgjidhjen e problemit, edhe pse ministri

³⁰ TNA, FO 371/9640 C17663/28/90, H. Eyres për Foreign Office, 16 nëntor 1924, f. 294.

³¹ TNA, FO 371/9644 C18464, H. Eyres për Foreign Office, 27 nëntor 1924, f. 210-212; *Shqipëria - ngritja e një mbretërie*, f. 351-352.

³² Pranvera Teli Dibra, *Shqipëria dhe diplomacia angleze 1919-1927*, Tiranë: Neraida, 2005, f. 250.

³³ TNA, FO 371/9640 C18425/28/90 H. Eyres për Foreign Office, 7 dhjetor 1924, f. 300-301.

* Konferenca e Ambasadorëve, më 9 nëntor 1921, i komunikoi vendimet e saj lidhur me Shqipërinë që konsistonin në njohjen e kufijve të Shqipërisë së vitit 1913, njohjen e

italian kishte theksuar më herët se Italia nuk e dëshironte një mandat të tillë. Duke dyshuar në thëniet e ministrit italian, Smith theksonte se në teori mund të ekzistojë një marrëveshje jugosllave-italiane, të parët të lejohen të marrin Selanikun për t'i lejuar të dytëve dorë të lirë në Kroaci, dhe sigurisht që në rrethana të tilla Italia nuk do të mund të zbatonte vendimin e Lidhjes së Kombeve. Në fund, Smith këshillonte që Britania nuk duhej të bënte kërkesë në Lidhje të Kombeve, por këtë duhej ta bënte vetë Shqipëria.³⁴

Por ndryshe mendonte Nikolson, i cili theksonte se nuk duheshin këshilluar shqiptarët që të ankoheshin në Lidhje të Kombeve, sepse nëse çështja është e një rëndësie të veçantë atëherë Pashiqi duhej t'i ketë bërë përgatitjet e nevojshme me Francën e Italinë, e kjo do ta vinte Lidhjen e Kombeve në pozita të vështira. Nikolson shprehej se ky problem nuk duhej zmadhuar, por duhej trajtuar si pjesë e politikës lokale ballkanike.³⁵

Derisa mendohej për opsione të ndryshme rreth Shqipërisë, sulmet në Shqipërinë Veriore tërhoqën vëmendjen e FO-së. Në FO ishin më tepër të brengosur rreth reagimit italian prandaj, më 8 dhjetor 1924, ajo i dërgonte një telegram ministrit britanik në Beograd, ku shprehej: *“Duhet ta informoni Qeverinë jugosllave se Qeveria britanike i ka pranuar me shqetësim këto raporte dhe me vullnet të plotë beson se autoritetet lokale jugosllave do të udhëzohen që t'i shmangin të gjitha veprimet me karakter provokues të cilat mund ta rrezikojnë paqen e përgjithshme në Ballkan. Gjithashtu do të vlerësonim një deklaratë të sinqertë të Qeverisë jugosllave për opinionin lidhur me situatën aktuale”*.³⁶

Por, si përgjigje Beogradi përdori kartën e rrezikut sovjetik. Ministri jugosllav në Londër deklaroi se Qeveria shqiptare dhe ajo bullgare po toleronin dhe inkurajonin bandat bolshevike në kufi me Jugosllavinë. Kjo bëri që FO të kërkojë nga diplomatët e saj në Shqipëri e Bullgari që të merrnin të gjitha masat e nevojshme kundër rrezikut

interesave strategjike italiane në Shqipëri duke i njohur mandatin Italisë për të mbrojtur tërësinë territoriale të Shqipërisë... Për më tepër shih: AK, Fondi P-Millovanoviq-Beograd, nr. inv. 132, kutia 3, Revista e Lidhjes së Kombeve, f. 1195; P. Dibra, “Diplomacia angleze dhe vendimi i 9 nëntorit të vitit 1921 për Shqipërinë”, *Studime historike*, nr. 3-4, Tiranë: 2002, f. 56. 373 TNA, FO 371/5733 C21578/580/90, Telegram i Lord Hardinge për FO, 11 nëntor 1921.

³⁴ *Po aty*, f. 301.

³⁵ *Po aty*.

³⁶ TNA, FO 371/9640 C18425/28/90, Foreign Office për Sir. A. Young, 8 dhjetor 1924, f. 366.

bolshevik “... së shpejti do të t’ju dërgohen udhëzime për t’i inkurajuar qeveritë në vendet ku jeni të akredituar për t’i ndërmarrë të gjitha masat e nevojshme për t’u ballafaquar me këtë kërcënim, nëse me të vërtetë ekziston, dhe në këtë mënyrë t’i parandaloni zhvillimet me pasoja të një shkalle të gjerë”.³⁷

Propaganda për rrezikun bolshevik e kishte burimin nga kancelaria e Branko Lazareviqit, shef i Sektorit për Shqipërinë në MPJ të Jugosllavisë. Lazareviq u kishte dërguar një notë qarkore qeverive të Francës, Britanisë, Italisë dhe SHBA-së mbi aktivitetin e sovjetikëve në Shqipëri. Përveç të tjerash, ai kishte theksuar se sovjetikët po e shfrytëzonin situatën në Shqipëri kundër Jugosllavisë të ndihmuar nga Komiteti “Mbrotjtja Kombëtare e Kosovës” dhe Organizata Revolucionare Maqedonase-VMRO. Lazareviq pohonte se pjesëtarëve të këtyre organizatave u ishin gjetur materiale dhe letra që vërtetonin mbështetjen e plotë morale e financiare të sovjetikëve dhënë këtyre organizatave.³⁸

Propaganda jugosllave mbi aktivitetet e sovjetikëve në Shqipëri ishte pasqyruar edhe në shtypin ditor britanik. Nga burimet gazetare jugosllave, mediat britanike transmetonin deklaratimet e Qeverisë jugosllave se aktivitetet e sovjetikëve në Shqipëri po koordinoheshin nga zyra e tyre në Vjenë, Qeveria kishte njohuri për sasinë e armëve të kontrabanduara në Shqipëri e që lidheshin me organizimin e bandave për të sulmuar Jugosllavinë.³⁹

Sipas ish-diplomatit Morton Eden, që njihte mirë rrethanat në Shqipëri e Ballkan, Pashiqi e kishte shfrytëzuar frikën e burokracisë britanike për të zmadhuar rrezikun bolshevik, dhe në fakt Pashiqi shqetësohej nga frika se mos shqiptarët (së bashku me ata të Kosovës) mund të shërbenin si një hallkë për bashkërenditjen e veprimtarisë së lëvizjes së maqedonasve me atë të boshnjakëve e kroatëve.⁴⁰

Njëkohësisht Pashiqi i jepte garanci ministrit britanik në Beograd se “Qeveria jugosllave nuk ishte e interesuar të përzihej në betejën midis partive politike në Shqipëri, ajo do të ndiqte një linjë të ashpër

³⁷ *Po aty*, f. 304.

³⁸ Haris Silajxhiç, *Shqipëria dhe SHBA-ja në arkivat e Uashingtonit*, Tiranë: Dituria, 1999, f. 162-163.

³⁹ *Gazeta The Nottingham Evening Post*, 23 dhjetor 1924, f. 6.

⁴⁰ Mentar Belegu, “Revolucioni i Qershorit 1924 - një ngjarje e shënuar shqiptare dhe ballkanike”, *Studime historike*, nr. 3, Instituti i Historisë, Tiranë: 1966, f. 110.

*neutraliteti dhe se autoritetet kufitare do të paralajmërohen edhe njëherë që të shmangen nga përkrahja për ndonjë invazion”.*⁴¹

Sigurisht që Beogradi e mbulonte veprimtarinë e tij për të mos bartur përgjegjësi në rast të dështimit të moskontrollimit të situatës. Jugosllavët me të vërtetë kishin arritur të bindnin ministrin britanik në Beograd se Jugosllavia nuk ishte e përfshirë në ngjarjet që po zhvilloheshin në Shqipëri dhe se kishte arsye për të besuar se ajo ishte e interesuar për një neutralitet të rreptë rreth ngjarjeve në Shqipëri. Ai i raportonte FO-së: *“...e vizitova Seksionin për Shqipërinë në MPJ të Jugosllavisë të cilët më lexuan një varg telegramesh se një lëvizje kryengritëse kishte filluar në Shqipërinë e Veriut, të Mesme dhe atë Jugore. Oficerët që e kishin shoqëruar Ahmet Zogun gjatë ikjes ishin vendosur në Shkup dhe nën kontroll ushtarak, prandaj nuk ka arsye për të besuar se ata gjenden në kufi. Këtu duket se ka një panjohuri të vërtetë mbi vendndodhjen e Ahmet Zogut i cili për herë të fundit u lajmërua nga Zvicra”*.⁴²

Raportimi i mësipërm dëshmon se Qeveria jugosllave e kishte organizuar aq mirë komplotin saqë detajet e plota të organizimeve i dinin vetëm një numër i vogël zyrtarësh jugosllavë. Pra, ekzistonte mundësia që MPJ jugosllave me të vërtetë mos të kishte njohuri për vendndodhjen e Zogut, sepse për këtë punë kujdeseshin seksionet e forcave të sigurisë së Jugosllavisë. Sidoqoftë, ministri britanik vazhdonte të shprehte mendimin e vet lidhur me bisedat që kishte pasur në MPJ jugosllave: *“...nga dy bisedat e zhvilluara del se Qeveria jugosllave nuk konsideron se Qeveria e Ahmet Zogut ishte më proserbe sesa kjo e tanishmja sa për t'i dhënë atyre motive për inkurajimin e trazirave aktuale në Shqipëri, pavarësinë dhe integritetin e së cilës këta dëshirojnë ta ruajnë... sidomos kur fushata elektorale e shoqëruar me probleme të brendshme ishte duke e preokupuar Qeverinë jugosllave ...”*.⁴³

Por në ditët në vijim, Beogradi e kishte ndryshuar prononcimin. Tani Jugosllavia, për të përgatitur opinionin ndërkombëtar mbi nevojën për ndryshime në Shqipëri dhe për rolin e Jugosllavisë në këto ndryshime, kishte filluar të shprehej, por jo shumë haptas në fillim, në favor të një qeverie të udhëhequr nga Ahmet Zogu. Ministri i Jashtëm jugosllav, Ninçiq, para ambasadorit britanik në Romë shprehej i

⁴¹ TNA, FO 371/9640 C18627/28/90, Sir. A. Young për Foreign Office, 10 dhjetor 1924, f. 322-323.

⁴² Po aty, f. 332-334.

⁴³ Po aty.

brengosur për situatën në Shqipëri dhe dëshirën për një Shqipëri të lirë e të pavarur, me një qeveri të aftë për të ruajtur stabilitetin. Për të dhënë të kuptohej se Beogradi nuk kishte qëllime të tjera përveç ndryshimit të qeverisë, Ninçiq deklaroi para ambasadorit britanik: “...nëse nesër na ofrohet gjysma e Shqipërisë, ne do ta refuzojmë një ofertë të tillë... qeveria aktuale nuk jep shpresë për ndonjë qëndrueshmëri, në fakt e vetmja qeveri që mund të ofrojë stabilitet politik është ajo e udhëhequr nga Ahmet Zogu”. Për më tepër ai u shpreh se: “...i vetmi ndryshim është se nëse gjer tani Qeveria jugosllave e ka kufizuar Ahmet Zogun, duke e parandaluar atë që të marr nisma politike lidhur me Shqipërinë, tani Qeveria jugosllave nuk është e predispozuar ta mbajë edhe më tutje një qëndrim të tillë dhe priret që atij t’i japë liri veprimi”. Ninçiq u shpreh për një marrëveshje italo-jugosllave përmes së cilës as Italia e as Jugosllavia nuk do të kërkonin avantazhe ekonomike e politike në Shqipëri.⁴⁴

Sikurse shihet, Ninçiqi kishte paralajmëruar veprimin jugosllav, por kishte shprehur edhe garanci për çështjet në të cilat Londra ishte e ndjeshme: pavarësia e Shqipërisë, mosndryshimi i kufijve dhe pajtimi i Italisë për veprimet rreth Shqipërisë. Prandaj, një deklaratë e tillë u vlerësua pozitive nga FO me faktin se nuk paraqiteshin pretendimet territoriale serbe që do ta ndërlikonin edhe më tej situatën, edhe pse tani FO e kishte të qartë se Beogradi po mbështeste të preferuarin e vet për përmbysjen e Qeverisë ekzistuese në Shqipëri.⁴⁵

Sigurisht që vizita e Ninçiqit kishte për qëllim sigurimin e pajtimit të Italisë për aksionin jugosllav. Prandaj, duke fituar përkrahjen e Musolinit, u lëshua një deklaratë e përbashkët, e cila përsëriste angazhimin e mëparshëm të 9 qershorit që të dy qeveritë të mos ndërhyjnë në punët e brendshme të një shteti tjetër. Për Beogradin, ky lloj formulimi ishte i favorshëm. Kur zhvilloheshin bisedimet aksioni jugosllav kundër Qeverisë së Nolit kishte nisur dhe deklaratat shërbente si kapak për të mbuluar atë. Me këtë marrëveshje Qeveria jugosllave mori sigurime se nuk do të kishte ndërhyrje italiane në përputhje me deklaratën e 9 nëntorit 1921 dhe as ndonjë aksion tjetër në mbështetje të Qeverisë shqiptare.⁴⁶

⁴⁴ TNA, FO 371/9640 C18785/28/90, R. Graham për Foreign Office, 11 dhjetor 1924, f. 337-338.

⁴⁵ Po aty, f. 337-338.

⁴⁶ P. Milo, *Shqipëria dhe Jugosllavia 1918-1927...*, f. 251.

Në fakt, pas të gjitha përgatitjeve, më 13 dhjetor 1924, kishte filluar operacioni ushtarak për rrëzimin e Qeverisë Noli. Operacioni kishte qenë i njëkohshëm nga tri drejtime. Njësinë që u nis nga Dibra në drejtim të Tiranës e komandonte vetë Ahmet Zogu. Pothuaj pa ndonjë rezistencë të fortë Zogu arriti në Tiranë. Njësitë e dytë nga Mali i Zi hyri në Shkodër pa asnjë rezistencë. Kurse vështirësitë lindën vetëm në drejtimin e tretë, i cili shkonte nga Prizreni për në Lumë. Rezistenca e Bajram Currit detyroi ndërhyrjen e ushtrisë së rregullt jugosllave, e cila i theu forcat e Bajram Currit.⁴⁷ Forcat jugosllave që e kishin ndihmuar Zogun u tërhoqën menjëherë nga territori shqiptar, në mënyrë që intervenimi mos të kishte ngjyrimë të një agresioni të jashtëm. Me Zogun mbetën vetëm mercenarët e Vrangelit. Por as Fuqitë e Mëdha sikurse Italia dhe Britania nuk do ta mirëpritnin qëndrimin e forcave jugosllave në Shqipëri, që nënkuptonte edhe forcimin e prestigjit të Francës në Evropë për shkak të aleancës që ajo kishte me Antantën e Vogël.

Rezistenca e dobët ndaj ndërhyrjes së Ahmet Zogut mund të shpjegohet përmes disa argumenteve: parashikimet e popullsisë për përmirësimin e gjendjes ekonomike ishin zbehur, Qeveria e Nolit nuk kishte bërë asgjë në këtë drejtim; në Shqipëri vazhdonte anarkia e vërtetë; Zogu përmes njerëzve me ndikim kishte lobuar tek paria dhe qarqe me ndikim në Shqipëri; sipas burimeve shqiptare agjentët e Zogut kishin rekrutuar civilë të cilët i paguanin sipas marrëveshjes. Rekrutimet ishin bërë kryesisht në zonat kufitare, si: Lumë, Dibër, Prizren, Pogradec etj.;⁴⁸ nuk duhet anashkaluar as kontributi i ministrit britanik Ejresit. Sipas politikanit të kohës, Ali Këlcyra, gjatë kohës së intervencionit Ejresi takohej me shumë patriotë, ushtarakë e civilë të cilëve u predikonte: “... është e kotë të luftoni e rezistoni. Fati i Fan Nolit dhe përkrahësve të tij është i caktuar, ata janë të dënuar nga qeveritë e larta ndërkombëtare si vegla të Rusisë. Nëse Zogu nuk mund të triumfojë, atëherë divizionet jugosllave e greke do të marrin urdhër për të marshuar në tokat shqiptare për t'i bërë spastrimet e duhura”.⁴⁹

Në kushtet e përparimit të shpejtë nga veriu e jugu të trupave intervencioniste, diplomacia shqiptare, më 18 dhjetor 1924, iu drejtua

⁴⁷ Zh. Avramovski, “Kontribut studimit të historisë...”, f. 130-131.

⁴⁸ *Dokumente e materiale historike nga lufta e popullit shqiptar për liri e demokraci 1917-1941*, Botim i Drejtorisë së Arkivave Shtetërore të RPSH, Tiranë: 1959, Dok. 175 dhe Dok. 176, f. 164-165.

⁴⁹ Ali Këlcyra, *Shkrime për historinë e Shqipërisë: kujtime politike, si dhe shkrime të tjera e letërkëmbime, të hulumtuara ndër arkiva të hulumtuara prej Tanush Frashërit*, Tiranë: Onufri, 2012, f. 119.

sërish tri Fuqive të Mëdha evropiane, Britanisë së Madhe, Francës e Italisë, që të dënonin ndërhyrjen ushtarake dhe të ndikonin në Beograd për të ndërprerë agresionin. Po atë ditë, Qeveria shqiptare i kërkoi Sekretariatit të Lidhjes së Kombeve ndaljen e agresionit.⁵⁰ Me shpresën se do të ndikonte pozitivisht tek fuqitë, Qeveria e Nolit më 18 dhjetor u komunikoi përfaqësuesve sovjetikë, që kishin mbërritur në Shqipëri dy ditë më parë, se prania e tyre ishte jashtëzakonisht e papërshtatshme për momentin. Po të njëjtën ditë, sovjetikët u larguan nga Shqipëria.⁵¹ Për më tepër, një notë proteste iu dorëzua edhe Qeverisë së SKS-së nga ministri shqiptar në Beograd. Nota akuzonte Qeverinë jugosllave për organizimin e bandave që po kryejnë agresion ndaj territorit shqiptar dhe njëkohësisht njoftonte se Qeveria shqiptare ka shpallur mobilizimin e përgjithshëm për t'u mbrojtur nga agresioni i jashtëm. Por diplomati jugosllav u përgjigj se nota përmbante akuza të tilla sa të mos diskutoheshin fare nga Qeveria jugosllave.⁵²

Sidoqoftë, qëndrimi britanik ishte përcaktuar qysh më herët kur Nikolsoni intervencionin e cilësoi si një trazirë të brendshme duke u pajtuar me këshillën e ministrit të saj në Beograd, Alban Jung: *“Dyshoj që nëse i hetojmë faktet, ato mund të na japin një ngjyrë të intervencionit të jashtëm, prandaj do të ishte më e dëshirueshme që kjo të trajtohet si një trazirë e brendshme”*.⁵³

Miratimi britanik për intervencion në Shqipëri dëshmohej edhe nga vetë kryeministri Çamberlen në një mbledhje të kabinetit qeveritar të mbajtur në fillim të vitit 1925, ku ai deklaroi: *“...politika e Qeverisë britanike ishte të parandalonte që kjo çështje lokale shqiptare të shndërrohej në një çështje ndërkombëtare. Ai tha se kishte marrë garanci nga ministrat e jashtëm jugosllavë e italianë gjatë konferencës së fundit të Lidhjes së Kombeve, se edhe ata e kishin parasysh këtë fakt”*.⁵⁴ Ky prononcim jep të kuptohet se Qeveria britanike nuk e shihte stabilitetin e Shqipërisë, rrjedhimisht edhe të rajonit, nën udhëheqjen e Nolit, dhe se një stabilitet i tillë mund të arrihej vetëm me Zogun, sidomos kur fqinjët si Jugosllavia dhe Italia kishin miratuar në parim rikthimin e tij në pushtet.

⁵⁰ Gazeta *The Western Daily Press Bristol*, 20 dhjetor 1924, f. 3.

⁵¹ TNA, FO 371/9643 C19060/3585/90, H. Eyres për Foreign Office, 18 dhjetor 1924, f. 127.

⁵² *Po aty*, f. 3.

⁵³ W. Bland & I. Price, *A tangled web...*, f. 26.

⁵⁴ TNA, CAB Referenca: /23/49, Mbledhje e kabinetit qeveritar, 5 janar 1925, f. 147.

Suksesi i intervencionit bëri që Noli i shoqëruar nga të gjithë ministrat e qeverisë së tij me familjet e tyre të largoheshin për në Itali. Përveç stafit politik me Nolin iku edhe një pjesë e ushtrisë.⁵⁵

Faktori i jashtëm ishte vendimtar për rënien e Nolit dhe kthimin e Zogut, por nuk duhet anashkaluar as faktorin e brendshëm. Qëndrimi tradicional i Qeverisë britanike ndaj një vendi ku pushteti merrej me dhunë ishte mosnjohja e asaj qeverie derisa ajo të mos legjitimohej me zgjedhje të lira. Perceptimin e saj për një Evropë të qetë Londra e shihte përmes pushteteve të qëndrueshme, e këtë stabilitet sipas saj, mund ta kthente vetëm Zogu.⁵⁶

Përkundër ndërhyrjes flagrante Qeveria jugosllave mohonte çdo përgjegjësi lidhur me intervencionin. Vetëm tri vite më vonë, në prill 1927, Ninçiq do të pranojë hapur ndërhyrjen në një intervistë dhënë për shtypin francez, ku theksonte: “...ishte e vetmja situatë që lejonte intervencionin përballë rrezikut të bolshevizmit”.⁵⁷

⁵⁵ Gazeta *The Courier*, Monday, 29 dhjetor 1924, f. 5.

⁵⁶ Lush Culaj, “Qeveritë e Zogut ndaj problemit kombëtar”, *Gjurmime albanologjike*, nr. 33-34, Instituti Albanologjik, Prishtinë: 2005, f. 87.

⁵⁷ A. Puto, *Shqipëria politike...*, f. 382.

Armend MEHMETI

SUMMARY

ZOGU'S INTERVENTION OF ALBANIA - IN THE LIGHT OF YUGOSLAV AND BRITISH SUPPORT

The political struggle in Albania culminated in the events of June 1924, which marked the forceful overthrow of Albanian government led by Ahmet Zogu and rising on power of a government lead by oppositional leader Fan Noli. The overthrow of the government was carefully observed in Yugoslavia, particularly due to the fact that the Albanian minority living in Yugoslavia did not fully obey to Yugoslavian state. The Yugoslavian government analysed overall circumstances and decided that Noli's government should not be recognized for several reasons: its pro-Soviet disposition; its familiarity to the Kosovo Albanian nationalist leaders and their ties to Macedonian insurgent organization; the need of Belgrade to have a loyal man in Albania in order to carry out the Yugoslavian projects in the future; and economic-financial issues. Therefore, the Yugoslavian government decided to support Zog's claims to return in power. On the other hand, Great Britain perceived Noli as a danger to the peace in the Balkans and British interests which involved oil concessions in Albania for Anglo-Persian Oil Company. Thus, Great Britain tacitly supported the Yugoslavian project to support Zogu's return on power. By the end of 1924 Zogu's troops, organized in Yugoslavia, armed and supported by regular and camouflaged Yugoslav military forces marched towards Albania. Fan Noli's government complained to League of Nations, but the Great Powers decided to remain deaf. Noli was not supported even by Albanian people who were dissatisfied with anarchy, hopes for a better life and hopeless promises. Noli and his followers escaped to Italy. Zog restored his power in Albania. As a result Albania enjoyed a political tranquillity that enabled Zog to carry out reforms in Albania.